

Motion till riksdagen 2011/12:U333

av **Helena Leander m.fl. (MP)**

Skydd av Arktis

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att Sverige bör ta initiativ till ett omedelbart moratorium för all utvidgad exploatering i Arktis i minst tio år.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att under ordförandeskapet i Arktiska rådet arbeta för ett införande av ett nätverk av marina skyddade områden i Arktis.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att under ordförandeskapet i Arktiska rådet verka för ett förbud mot ny oljeborrning i Arktiska oceanen.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att under ordförandeskapet i Arktiska rådet verka för ett moratorium för bottentrålning i tidigare ofiskade områden i Arktis.
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att under ordförandeskapet i Arktiska rådet verka för ett moratorium för fiske på fiskebestånd utan vetenskapligt satta kvoter i Arktis.
6. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att under ordförandeskapet i Arktiska rådet verka för att International Maritime Organisation (IMO) slutför arbetet med Polarkoden för skeppstrafik i Arktis.

Inledning

Till följd av klimatförändringen smälter isarna i Arktis med en förfärande hastighet. Sedan 1980 har nästan hälften av Nordpolens vinteris försvunnit, en yta sex gånger så stor som Sveriges. Inom tio år kan Arktis vara helt isfritt på sommaren.

Fel! Okänt namn på

Isarnas avsmältning är en av de mest synliga effekterna av klimatförändringen, men den är också ett problem i sig. Högre temperaturer och mindre is kommer att medföra stora påfrestningar på det arktiska ekosystemet och för befolkningen. Med öppna vatten i Arktis blir också nordost- och nordvästpassagerna intressanta genvägar för sjöfarten mellan Europa och Asien samt mellan Nordamerikas östkust och Asien.

Detta är naturligtvis positivt för sjöfarten, men vilka effekter det får på miljön och den biologiska mångfalden är oklart. Risken för påverkan är dock uppenbar, inte minst vid ett haveri med en olje- eller kemikalietanker.

En annan konsekvens av det förändrade klimatet är att industriellt fiske i regionen möjliggörs i en skala som hittills inte förekommit. I Arktis finns alljämt några av jordens få vatten som ännu inte har utarmats av mänskligt storskaligt fiske med destruktiva metoder.

Det mest uppmärksammade problemet är emellertid att det under de smältande isarna och i Arktis som helhet finns enorma tillgångar av olja, kol och fossil gas. Enligt uppskattningar rör det sig om 20–25 procent av jordens oupptäckta reserver av olja och fossil gas, i samma härad som tillgångarna i Mellanöstern. Dessutom finns stora fyndigheter av nickel, koppar, volfram, bly, zink, guld, silver, diamanter, mangan, krom och titan i regionen.

Precis som i Antarktis är gränsfrågorna och territoriella anspråk i Arktis delvis oklara. Strandstaterna har framställt territoriella krav som delvis överlappar varandra, men områdets geografiska avlägsenhet och allmänna otillgänglighet har gjort att det till stora delar aldrig varit föremål för allvarligare konflikter. Även sedan det blev känt att området omfattar stora fossila resurser har det varit förskonat från intrång eftersom utvinningen har varit svår, dyr och olönsam. Med dagens höga oljepriser, teknik och smältande isar har detta förändrats. Arktis har blivit oljebranschens nya geografiska front.

Upplagt för konflikter

Vi ser nu hur länder i denna region, bland andra våra grannar i både öst och väst, tävlar om dessa resurser. För mindre än ett år sedan steg ryska ubåtar ned 4 200 meter under havsytan och placerade en rysk flagga av titan på Lomonosovryggen som går mellan Sibirien i öster och Kanada samt Grönland i väst, mitt över Nordpolen. Expeditionen leddes av den ryske parlamentsledamoten och vice talmannen i duman, Artur Tjilingarov, som även verbalt gjorde anspråk på de resurser som ligger under havsbotten. ”Arktis är vårt”, förklarade han.

Kanada, Norge, USA och Danmark betraktade handlingen som en provokation och svarade genom fördömanden, samtidigt som man gav uttryck för egna anspråk och nu genomför eller planerar egna expeditioner till området. Vi ser också hur de multinationella oljebolagen tävlar om koncessioner, hur exploateringsfartygen och oljeriggarna flyttas allt längre norrut i takt med att iskanten förflyttas.

Det ligger en djup ironi i det faktum att oljebolag och multinationella oljebolag nu vill utnyttja klimatförändringarna och havsisarnas smältning för att komma åt nya fossila resurser och utvinna mer olja. Som om mer olja är vad världen behöver.

Issmältningen i Arktis medför också en ny säkerhetsstrategisk situation. Nya transportvägar för sjöfarten, stora energi- och mineraltillgångar och regionens maktstrategiska läge kommer att innebära ett kraftigt ökat intresse från många olika aktörer.

I synnerhet kommer USA, Ryssland och Kanada att sätta dagordningen i denna fråga, men en rad andra länder, främst Norge och Danmark, har intressen som de kommer att vilja främja eller bevaka. En ökad militär närvaro och aktivitet är att vänta. Intresset för att göra territoriella anspråk och risken för konflikter ökar ju större ekonomiskt intresse som finns i regionen. Den amerikanska flottan har nyligen beställt ett flertal krigsfartyg för arktiska miljöer, och enligt den ryske generallöjtnanten Vladimir Shamanov har den ryska armén redan börjat utbilda och utrusta trupper för krigföring i Arktis.

Situationen i Arktis är med andra ord problemfylld och labil. Utvecklingen kan snabbt rusa iväg i olika riktningar, i värsta fall mot en internationell konflikt där kärnvapenländer deltar. Även om utvecklingen sker på fredlig väg talar allt för att regionen står inför en dramatisk förändring där dess karaktär av vildmark försvinner för alltid. Inom ett eller några decennier kommer stora delar av Arktis att vara exploaterade.

Det goda exemplet

Antarktis är inte bara bokstavligt utan även politiskt Arktis motpol och en källa till inspiration. Kommersiella intressen började strax före andra världskriget att intressera sig för de väldiga mineralfyndigheter som finns i Antarktis, och snart uppstod gränskonflikter när ett flertal länder började göra anspråk på territorier.

Glädjande nog ledde konflikterna inte till våldsamheter; istället segrade förnuftet. Redan 1959 undertecknades ett internationellt avtal – Antarktisfördraget – om att freda kontinenten och det omgivande havet söder om den 60:e breddgraden – 10 procent av jordens yta. Enligt avtalet ska Antarktis för evigt i mänsklighetens intresse endast användas för fredliga ändamål och forskning; all militär verksamhet är otillåten, liksom sprängning av kärnvapen och förvaring av radioaktivt avfall. Alla territoriella anspråk har ”frusits” vid den situation som rådde när avtalet undertecknades.

Fördraget kompletterades senare av ett antal konventioner och rekommendationer till skydd för miljön och den biologiska mångfalden. Genom denna överenskommelse skyddas mer eller mindre allt liv söder om den 58:e breddgraden, utom valarna som täcks av andra överenskommelser. Det finns en konvention för skydd av sälar, en annan som ger skydd åt andra djur och växter samt en som skyddar det marina livet.

Fel! Okänt namn på

En särskilt viktig överenskommelse under Antarktisfördraget är Madrid-protokollet från 1991. Det tillkom på initiativ av Australien och Frankrike sedan andra länder under 1980-talet försökt få igenom ett avtal om exploatering av kontinentens mineraler. Resultatet blev istället ett protokoll som helt bannlyser alla former av prospektering i 50 år utom för vetenskapliga ändamål. Det är ett omfattande regelverk som slutligen klassar kontinenten som "ett naturreservat ägnat åt fred och forskning" eller en världspark.

Förvisso är det många saker som skiljer Arktis från Antarktis och förvisso skapades Antarktisfördraget under en annan tid, men exemplet inspirerar. Det måste gå att skapa ett liknande fördrag för Arktis.

Den arktiska politiken

När förhandlingar om ett skydd mot exploatering av Antarktis fördes under slutet av 1980-talet, höjdes röster för att även Arktis skulle omfattas av överenskommelsen. Så blev det emellertid inte. Istället skapades egna forum för samarbete i Arktis, överenskommelser som dessvärre inte erbjuder något skydd mot exploatering, militarisering eller annan storskalig mänsklig verksamhet. I början av 1990-talet hade avtalen en tydlig inriktning mot skydd, men successivt har de blivit allt mer inriktade på resursutnyttjande och exploatering.

Utvecklingen i Arktis styrs sedan 1996 i hög grad av de åtta länder som har territorier norr om polcirkeln: Ryssland, Finland, Sverige, Norge, Danmark, Island, Kanada och USA. Samtliga utom tre – Finland, Sverige och Island – har omfattande intressen i oljeindustrin. Samarbetet mellan länderna sker genom Arktiska rådet, ett multilateralt samarbetsorgan där endast de arktiska länderna är medlemmar. Dessutom ingår representanter för de en miljon människor från olika ursprungsbefolkningar som bor i regionen.

Rådets uppgift är endast att bedriva forskning i regionen och utgöra en diskussionsklubb för de arktiska länderna; det finns idag inga planer på att skydda området mot exploatering. Istället är det exploatering under ansvar som gäller – resurserna ska "utnyttjas på ett hållbart sätt". Hur hållbart det är att utvinna de fossila bränslen som finns i Arktis tar man inte ställning till, bara att utvinningen ska ske på ett hållbart sätt. Att fossila bränslen är grunden för klimatförändring verkar de inte ens reflektera över.

Var finns helhetssynen? En ansvarsfull politik kan inte åse vad som händer med naturen, befolkningen och ekosystemen i Arktis till följd av klimatförändringen och samtidigt tycka att det är i sin ordning att utvinna de enorma lager av fossila bränslen som antas ligga under de smältande isarna.

En kolbudget

Idag går cirka 80 procent av världens investeringar i energisektorn till fossila bränslen. Pengar satsas i prospektering, undersökningar, provborrningar, oljeriggar och raffinaderier i en hittills oskådad omfattning, trots det skriande behovet av att minska användningen av fossila bränslen och att öka investeringarna i förnybar energi. Medan forskare, politiker och entreprenörer runt om i världen febrilt söker lösningar och understöd till utveckling av ren energi, rusar marknaden åt andra hållet. När myndigheter formulerar mål för utsläppsminskningar med den ena handen, skriver den andra under tillstånd till utvinning av mer olja, kol och fossil gas.

Miljöpartiet de gröna anser att det krävs en helhetssyn kring klimatfrågan. De problem mänskligheten står inför är av en sådan dignitet att alla sektorer och politikområden måste dra åt samma håll. De nationella, internationella och globala strategierna att bromsa och minska användningen av fossila bränslen måste utvecklas och kompletteras med överenskommelser som syftar till att låta fossila bränslen ligga kvar i marken.

Utifrån vetenskapliga fakta är det idag lätt att räkna ut ungefär hur mycket fossila bränslen som kan användas utan att överstiga gränsen för två graders temperaturökning – en temperaturökning som redan den kan vara för hög för exempelvis vissa låglänta önationer. Det är också uppenbart att det globala samfundet redan har hittat mer fossila bränslen än vad vi någonsin kan använda utan att överstiga denna gräns. Vi kan dessutom med fog anta att de reserver som redan identifierats och utforskats är de mest kostnadseffektiva att utnyttja.

På Miljöpartiets uppdrag har riksdagens utredningstjänst utrett detta: Hur stora är de kända reserverna av olja, kol och gas och hur mycket kan vi använda innan temperaturökningen överstiger två grader? Resultatet talar sitt tydliga språk: De kända reserverna innehåller mellan 1 000 och 5 500 gigaton kol – den mängd vi kan släppa ut detta århundrade – vår budget – är högst 400 till 500 gigaton.

Att med denna kunskap acceptera ytterligare prospektering och utvinning är oacceptabelt; det förlänger beroendet, ökar klimatpåverkan samt tar resurser från investeringar i förnybar energi och den omställning som behövs. Att på detta sätt försena utfasningen av fossila bränslen leder i sin tur till en ökad risk för mycket omfattande klimatförändringar och större krav på framtida generationer.

En världspark för fred och naturskydd i Arktis

För Arktis är läget akut. Regionens öde avgörs nu och de närmaste åren och intressena för att exploatera de resurser som finns där är starka. Arktiska rådet uppvisar inga tecken på att vilja skydda området mot exploatering, kanske för att majoriteten av medlemsstaterna har stora intressen i den fossila sektorn.

Fel! Okänt namn på

Arktis är emellertid en angelägenhet främst för de ursprungsbefolkningar som lever där och i andra hand för hela jorden – det är inte en region vars öde ska få avgöras av ett fåtal oljeländer som har territorier norr om polcirkeln. De arktiska strandstaterna bör därför ta initiativ till att inbjuda det internationella samfundet till samtal om utformningen av en konvention eller ett annat instrument som ger regionen ett långtgående skydd mot militarisering och exploatering under minst 100 år, en världspark för fred och liv.

Ett sådant instrument kan med all sannolikhet utformas på en mängd olika sätt; det är idag inte möjligt att närmare precisera dess konstruktion eller olika delar. Miljöpartiet anser dock att det bör omfatta en demilitarisering av regionen, ett stopp för ny exploatering av mineraler och fossila bränslen, en reglering av fiske och sjöfart, fredade ekosystem och ett säkerställt stort inflytande för urbefolkningarna.

Sverige kan spela en instrumentell roll i skapandet av ett sådant skydd. Vi är ett av de åtta länder som är medlemmar i Arktiska rådet, det internationella organ som för närvarande är det viktigaste samarbetsorganet i Arktis och där internationella förhandlingar om regionen äger rum. I det sammanhanget bör Sverige arbeta för bildandet av en världspark i Arktis och ta initiativ till ett globalt samarbete med detta syfte. Utmärkta tillfällen att med kraft driva en sådan fråga är de svenska ordförandeskapen i Arktiska rådet 2011–2012. Sveriges deltagande i Nordiska rådet utgör också en plattform för att föra fram behovet av ett sådant avtal och att söka allierade, framför allt i närområdet men även inom EU och globalt.

Internationella förhandlingar av denna art är ofta arbetskrävande och långdragna, de tar många år att slutföra. När det gäller Arktis finns dessutom troligen starka nationella och kommersiella intressen som motsätter sig en process som syftar till att skapa en världspark. Samtidigt är situationen i Arktis så allvarlig och akut att varje dag räknas. Därför är det angeläget att vidta åtgärder som hindrar en ökad exploatering av Arktis i väntan på en mer långsiktig överenskommelse. Miljöpartiet anser därför att Sverige bör ta initiativ till ett omedelbart moratorium för all utvidgad exploatering i regionen i minst tio år. Detta bör riksdagen ge regeringen tillkänna som sin mening.

Skyddade områden

Sverige har ratificerat konventionen för biologisk mångfald (CBD) och därigenom förbundit sig att avsätta tio procent av den marina miljön som skyddsområden (MPA) till 2020. Detta gäller såväl i internationellt vatten som i nationellt vatten. Denna konvention har även övriga arktiska stater utom USA skrivit under.

Trots detta är bristen på marina skyddade områden i Arktis påtaglig. Ingen av de arktiska staterna är i närheten av att uppfylla sina åtaganden i enlighet med CBD. Ryssland och USA har exempelvis inte designat ett enda område i sina arktiska vatten. Inte heller i Osparområdet finns något designat MPA i arktiska vatten.

Fel! Okänt namn på

Med hänsyn till Arktis utsatta situation, med klimatförändringar, föroreningsproblematik, industriell utveckling med mera, och de arktiska organismernas särskilda sårbarhet bör ett uppfyllande av de åtaganden som finns i CBD ses som ett absolut minimum och en större areal av skyddade områden eftersträvas.

Regeringen bör under ordförandeskapet i Arktiska rådet verka för ett skyndsamt införande av ett nätverk av marina skyddade områden i Arktis i enlighet med konventionen för biologisk mångfald. Detta bör riksdagen ge regeringen tillkänna som sin mening.

Oljan

Arktis är mycket dåligt rustat för att hantera en oljeolycka. På grund av kylan och sammansättningen av bakterier i vattnet bryts olja ner långsamt i Arktis. Oljan kan då under längre tid ge skadeverkningar på växt- och djurlivet genom fysisk eller toxikologisk verkan. Många av de djur som lever i Arktis är mycket sårbara för att få olja i päls, fjäderdräkt eller gälar. En oljefläckad isbjörn har inte längre förmågan att hålla värmen i den arktiska kylan och riskerar att dö av köld eller av oljans gifteffekter när den slickar bort oljan från kroppen. Samma problematik gäller för såväl sälkutar som fåglar. Även fisk och mindre organismer som kräftdjur och kallvattenskoraller påverkas negativt av exponering för olja.

Områdets glesa befolkningstäthet och brist på infrastruktur gör dessutom att saneringsinsatser kan försenas kraftigt och i vissa fall är omöjliga. Det finns i dagsläget inte teknik eller kunnande för att hantera större oljeutsläpp i isfyllda vatten. En större olycka, som den i Mexikanska golfen eller ExxonValdez-olyckan utanför Alaska, riskerar att slå hårt mot Arktis djurliv och då också mot dess befolkning som är beroende av det marina livet för överlevnad.

Under detta och nästa år planeras oljeexploatering till havs på flera tidigare icke-exploaterade platser i Arktis, såsom utanför västa Grönland, norra Alaska och i ryska Karahavet. Med tanke på de höga risker detta medför för den arktiska miljön och dess befolkning är det av yttersta vikt att frågan om oljeexploatering i Arktis omedelbart adresseras av Arktiska rådet och ett moratorium för ny oljeexploatering införs.

Regeringen bör under ordförandeskapet i Arktiska rådet verka för ett förbud mot ny oljeborring i Arktiska oceanen, åtminstone tills ett gemensamt och heltäckande system är på plats för att säkra att sådan verksamhet kan fortgå på säkrast möjliga sätt och med en gemensam standard för hela Arktiska oceanen. Detta bör riksdagen ge regeringen tillkänna som sin mening.

Fisket

Regeringen bör under ordförandeskapet i Arktiska rådet verka för ett moratorium för fiske på fiskebestånd utan vetenskapligt satta kvoter i Arktis. Kravet

Fel! Okänt namn på

om inget fiske utan vetenskaplig rådgivning är i linje med den europeiska gemensamma fiskeripolitiken och andra arktiska länders, såsom Islands och Norges fiskeripolitik.

Regeringen bör under ordförandeskapet i Arktiska rådet verka för ett moratorium för bottentrålning i tidigare ofiskade områden i Arktis. Detta är i linje med FN:s resolutioner 64/72 samt 61/105 från 2006 om bottentrålning.

När havsisen smälter allt mer på grund av klimatförändringar, exponeras hav och havsbottnar som tidigare skyddats av isen. Det industriella fisket bär ansvar för att 85 procent av världens fiskbestånd är maximalt utnyttjade, överexploaterade eller kollapsade (FAO 2010). När fiskbestånden drar sig längre norrut på grund av klimatförändringarna och arktiska fiskbestånd inte längre skyddas av permanent havsis ökar trycket från den industriella fiskeflottan på att följa med norrut. Om det industriella fisket tillåts gå längre norrut, in i de av havsisen tidigare skyddade arktiska områdena, kommer konsekvenserna för fiskbestånd, havsbottnar och de djur som beror av dessa att bli påtagliga.

De marina ekosystemen i Arktiska oceanen har inte tillfredsställande kartlagts av vetenskapen. Idag är det omöjligt att vetenskapligt säkerställa att ett industriellt fiske kan bedrivas utan risk för allvarlig negativ påverkan på ekosystemen. Eftersom bottentrålarna använder redskap som släpas längs med havsbotten är det sannolikt att de kommer att skada känsliga livsmiljöer som kallvattenskoraller och svampfält allvarligt.

På den amerikanska sidan av Norra ishavet har USA förbjudit kommersiellt industrifiske norr om Berings sund sedan 2009. Även Kanada har nyligen tagit steg i samma riktning. På den europeiska och ryska sidan av de arktiska vattnen finns ännu inget liknande initiativ till att skydda ekosystemen innan det är för sent.

Regeringen bör under ordförandeskapet i Arktiska rådet säkerställa att yrkesfiskets miljökonsekvenser i Arktis diskuteras på ministernivå i Arktiska rådet. Behovet av vetenskaplig rådgivning, försiktighetsprincipen, en eventuell egen arktisk RFMO (Regional Fisheries Management Organisation) eller utvidgning av redan existerande RFMO:ers utbredningsområde samt behovet av skydd av känsliga och icke kartlagda botten bör diskuteras. Detta bör riksdagen ge regeringen tillkänna som sin mening.

Sjöfart

Regeringen bör under ordförandeskapet i Arktiska rådet verka för att färjetrafiken i Arktis regleras långt mer strikt än dagens regelverk, med hänsyn till såväl den känsliga miljön som passagerarsäkerheten. Vid en olycka med tusentals passagerare i isfyllda vatten kan inget av dagens sök- eller räddningssystem hantera situationen på ett försvarligt sätt.

Regeringen bör under ordförandeskapet i Arktiska rådet verka för att fartygslederna i Arktis undersöks, mäts och märks ut.

Såväl industrin som de arktiska staterna förbereder en kraftigt utbyggt skeppstrafik i Arktis med den minskande havsisen. Detta medför nya risker

Fel! Okänt namn på

och utmaningar för såväl växt- och djurliv som passagerar- och besättnings-säkerhet. Ökade utsläpp, ökade risker för olyckor och invasiva arter som följer med fartygen är bara några av de problem som måste adresseras.

Regeringen bör under ordförandeskapet i Arktiska rådet verka för att International Maritime Organisation (IMO) slutför arbetet med Polarkoden för skeppstrafik i Arktis, samt gör den obligatorisk. Tungolja bör förbjudas på alla fartyg i arktiska vatten, inklusive färjetrafik. Detta bör riksdagen ge regeringen tillkänna som sin mening.

Stockholm den 4 oktober 2011

Helena Leander (MP)

Stina Bergström (MP)

Annika Lillemets (MP)

Lise Nordin (MP)

Bodil Ceballos (MP)

Valter Mutt (MP)

Kew Nordqvist (MP)